

"Bu dəfə Murovdan qalib kimi keçdik"

Biz qayıtdıq, Vətən!

Bütün faciələrimiz bu aşırımda başlamışdı, elə bu aşırımda da bitdi... Murovun sərtüzlü Ömər aşırımında... Onilliklər boyu Kəlbəcərlə bağlı gözlərimiz önündəki, xatirələrimizdəki son mənzərə, son pərədəyi Ömər aşırımı... 1993-cü ilin 2 aprelində bir ucu Kəlbəcərdə, bir ucu Gəncədə olan köç karvanı ilə məhz bu aşırımdan məğlub ölkənin vətəndaşları kimi məcbur olaraq qaçmışdıq... Hərçənd ki, illərlə "qaçdıq" ifadəsini dilimizə gətirməyə utanmışdıq, amma düz 29 ildən sonra bu aşırımla Azərbaycanın qalib vətəndaşı kimi Kəlbəcərdə dönan gün, bu acı realığı da dilimə almaqdan çəkinmədim. Bəli, nə qədər əzəbli olsa da deməliyəm ki, 1993-cü ilin o məşum aprel günündə canımızı götürüb Kəlbəcərdən qaçmışdıq...

Həyatımızdakı heç nə əvvəlkitək olmayacaqdı

Neçə saat idi ki, yolda idik, asan deyildi, bu dikəşməli dar yolla bir el köçürdük... Addım-addım irəliləyirdik. Vahid əmimgil, biz, kəndimizdən daha bir neçə ailə Ənvər əminin yük maşınına yığılmışdıq. Elə qurucu canımızı götürüb çıxmışdıq, heç tələsdiyimizdən yeməyə yavan çörək də götürməmişdik. Aclıqdan qıvrılan qarnımı qucaqlayaraq, zülüm-zülüm ağladığım yadımdadır... Mənə toxtaqlıq vermək istəyən, fəqət çarəsizlikdən bunu da bacarmayan anam Gözəlin də mənə qoşulub hönkürməsi yadımdadır...

Amma yolda kimlərsə ucadan haraylaya-haraylaya piyada irəliləyən qonşu kəndlərin birindən olan biri gənc, digəri yaşlı qadınların da məşinimzə minməsi ilə anıdan kirmişdim... Yolda bu qadınlar digər ailə üzvləri ilə bir-birlərini itirmişdilər. Həmin vaxt gənc qadın yaşlı anasını yanıma da qoyub piyada gəriyə, ayaşlı bacı-qardaşlarını axtarmağa qayıtmışdı (sonradan eşitdik ki, həmin vaxt o, ösir düşüb...) Köç məşinlərində əsasən yaşlılar, qadınlar və uşaqlar idi. Silahsız olsalar da, kişilər rayonu tərk etməmişdilər. Elə atamgil də bizdən üç gün sonra rayondan atla dağ yolları ilə birtəhər çıxıb getmişdilər. Buna görə də nənələrimizin, analarımızın, bacılarımızın ah-nələsi ərsə dirənmişdi...

Həmin vaxt yaşımın azlığından içində olduğumuz faciənin miqyasını tam dərk etməsə də, ürəyimi dammışdı ki, daha bundan sonra həyatımızdakı heç nə əvvəlkitək olmayacaqdı... Sevinclə kədərin qoşalaşdığı möcüzəvi məkan

Biz illərlə Kəlbəcərlə aramıza keçilməz sədd çəkən Murovdan küsmüşdük, gah da Ömər aşırımına könüllü qoymuşduq... Elə ki doğma torpağımız üçün burnumuzun ucu göynəyirdi, üz tutardığı Murovun Gəncə üzünə... Altdan yuxarı saatlarla qaçqınlıq ilə Murovun gözyaşlı misalı qıvrıl-qıvrıla axan çaya baxardığı, səsinə qulaq verərdik, Kəlbəcərdən bir soraq almağa çalışardığıq...

Görünür, o zamanlar Murov da bizdən, Kəlbəcər elindən incimışdı ki, heç vaxt səsimizə hay verməz, harayımızı duymazdan gələrdi. Sadəcə, o anlarda əsən küləyini daha zərbəli sıldırım qayalara çırpar, buludları baş-başa çataraq dəhşətlə guruldayar, şimşəkdən qılıncını itiləyərək qəzəb qığılcımlarını parıldadardı... İndi Murovun belini üzük qaşı kimi dövrəyə almış dumanı yararaq yuxarı, ta "buludların üstü"nə, Günəşin bərq vurduğu aydınlığa çıxa-çıxa düşündürdüm ki, daha bu küskünlüyün, darqınlığın sonu çatıb. Biz Murovla barışmışıq, Murov bizi bağışlayıb...

İllər əvvəl kəlbəcərlə el şairi Sücaətin qələmə aldığı o möhtəşəm məqamı yaşayırdıq: "Bir gün gülə-gülə qayıdacaqdı, Ağlaya-ağlaya köçən Kəlbəcər". Budur, 3260 metr hündürlükdə olan Ömər aşırımı arxada qalır, "Kəlbəcər" yazılmış lövhəni də geridə qoyuruq. Murovun Kəlbəcər üzündə axan yanaşı bulaqların yanına çatırıq. Tez əllərini soyuğu qılınc kimi kəsən bulağın altına tuturam, bir andaca barmaqlarım "iflic" olur, amma ölimi geri çəkmirəm, bu ağrımı duymağın özü belə xoş gəlir mənə... İlk dəfə 1992-ci ilin yayında atamla Şamaxıdan Kəlbəcərdə qayıdanda bu bulaq barmaqlarımı beləcə sızlattmışdı...

İndi isə barmaqlarımı da, ürəyimi də göynədən Murovun buz kimi suyu deyildi, illərdən sonra yenidən bu suyla "salamlasanda" atamın yanımda olmaması idi... Gözlərimdən qoparaq bulaq suyuna qovuşub sürətlə axıb gedən iri yaş damlları beynimdə Kəlbəcərlə bağlı oyanan sayısız xatirələrimi də özü ilə bərabər sürükləyib aparır... Bəzən xoş, bəzən də qüssəli anlara köklənirəm... Səbəbsiz ağlayıram, səbəbsiz gülmürəm, bu yerlə göyün birləşdiyi, Tanrıya daha yaxın ucalıqda sevinci də, kədəri də eyni anda yaşayıram... Qarı da, dumanı da, günəşi də, yağışı da bir ahəng altında toplamış qocaman Murovun özü kimi...

29 ilin o üzündən boylanan xatirələr

Düz 29 ilin o üzündən danışım, həyatımın 10 ilini əhatə edən Kəlbəcərlə günlərimdən. Kəlbəcər, İstisu, Çaykənd, kəndimiz Sınıqkilsə (1992-ci ildə adı dəyişdirilərək Hacıkənd adlandırılıb), Qoç daş yaylağı, Murov dağı ilə bağlı o qədər hadisələr, yaşantılarım yaddaşında baş qaldırır ki, hansından başlayıb, hansında bitirəcəyimi bilmirəm...

Doğma kəndim Sınıqkilsə saf bulaqlardan süzülən suların birləşərək yaratdığı zümzüməli çayın kənarında, dağların yamacında salınmışdı. Yunis dedəməgilin, Fərrux əmimgilin və bizim evimiz kəndin güneyindəki yamacda idi. Dəniz səviyyəsindən iki min metrə qədər hündürlükdə yerləşən kəndimiz başdan-başa meşəlik idi, amma yüksəkliyə, yaylaqlara qalxdıqca, sıx meşələr yerini təcridən uc-bucaqsız, gül-çiçəklili çəmənliklərə verirdi. Kəndi ortadan bölən çay, axarı boyu ona qoşulan kiçik çaylarla, şələlələrlə birlikdə üzəsağa sürür, yağış yağanda isə köpürüb metrərlə qalxaraq yarıqlarda çırpına-çırpına özüni kəndin ətrafında aqıdığı uçuruma daha zərbəli yuvarlayırdı...

Adotən, Kəlbəcərin yazını, yayını çox tərəfliləyirdik, amma bu məkanın zümzüməli dağ başına gözəl olur. Bu fəsilədə ətrafda başqa rəng görə bilməzən, yer də, göy də ağağpaq bərq vuran örpəyə bürünür. Sıldırımlar üzərindən özüni aşığı atan şələlərlə bir andaca qıvrım heykəllərə, buzlardan ağzında yan-yana sıralanan mağaralar isə qəzəbli oğdaha çevrilirdi...

Bu səxətil, sazaqlı fəslin mənim üçün isti mənzərəsi isə səhər təzədən ailəvi şəkildə məktəbə doğru yola düşməyimiz idi. Anam, atam müəllim, biz yeddi uşaq isə şagird kimi...

Atam qabaqda gedər, qarda yul açar, biz də - Dilara, Natovan, Hamlet, mən, Əfsanə, Jalə, Xəyyam onun izini addım-addım təqib edərdik...

Elə ki bu izdən bir addım kənara çıxardıq, bax əsl "macərə" onda olardı. Elə mən özümlə də bu qar "macərə"sini az yaşamamış, boyumu aşan qarda kənar-dakılar məni dartıb çıxarana qədər batıb qalmışam...

4-cü sinfin yarısına qədər orta məktəbi kəndimizdə oxumuşam. Kənd məktəbi olsa da, əminliklə deyirəm ki, hərtərəfli təhsil verildir bizə... Məcburi köçkün olan zaman təhsil aldığımız məktəblərdə bilik səviyyəminiz heç də oradək şagirdlərin bilik səviyyəsinə fərqlənirdi. Lakin məktəbimizin binası çox köhnə idi. Buna görə də bizə yeni, daha böyük məktəb binası inşa edilirdi, divarları, arakəsmələri tamamilə tikilib qurtarılmışdı, hazırlanırdı ki, çardağı vurulmuş... Bir sözlə, növbəti dərslə illərində yeni məktəbə gedəcəkdik, lakin təəssüf ki, bunu görmək bizə nəsib olmadı...

Yalnız illərdən sonra kəndimizə qayıdanda həm köhnə, həm də yeni tikilən məktəbimizin erməni vəhşiliyi ilə üz-üzə qalaraq dağıldığını görmək kimi acı qismətəm oldu. Təkcə bunu...

Bura yenidən həyat qayıdır

...Artıq Ömər aşırımı xeyli geridə qalıb, yolun gah sağ, gah da sol tərəfində olan sıldırım qayaların altında oxuya-oxuya axan iti çayların müşayiəti ilə Kəlbəcərdə yaxınlaşırıq... Qamışlı, Nadirxanlı, Qılnanlı kəndləri bir-bir arxada qalır.

Yolboyu keçdiyimiz yaşayış məntəqələrinin hamısı erməni vəhşiliyinin, talanın izlərini daşıyır. Tənha kəndlərdəki qapısı, pəncərəsi, tavanı, çardağı olmayan yarıcuq evlər adamın ürəyini ağdırır. Elə bil ki, erməni vandallarının dağıtdığı, yalnız qurucu divarlarını tutub ayaqda qalmaqda çalışan bu evlərin də səbri tükənib, daha dözümləri qalmayıb. Yamyaşlı məmir basmış divarları "ağlayır", hər gün daşların üstündən bir daş da qopub düşür. Küçələr, həyətlər, bağ-bağçalar hamısı bir-birinə qarışıb, bu yerlərdə insan ayasının açdığı bütün izlərin üstünü kol-kos, ot-ələf örtüb. İstər-istəməz ürəyindən özünü həmin tənha kəndlərə tutub səsin, avazın gəldikcə o uçqur evlərin sakinlərini haraylamaq keçir...

Amma elə Kəlbəcər ərazisinə ilk qədəm qoyduğumuz andan etibarən bu sort təbii yerlərdə Azərbaycan dövlətinin dünya miqyasında görünməmiş nəhəngliklərdə həyata keçirdiyi quruculuq işlərinin şahidi olduqda ürəyim dağa döndür. Təkcə Murovdan altı ilə çəkilən 12 kilometrə yaxın uzunluğa malik tuncel, bu bölgədə gerçəkləşdirilən şah əsər, möcüzənin özüdür desəm, heç bir pafosa, mübaligəyə yer verməmiş olaram... Bu tunelin misilsiz mahiyyəti Ömər aşırımından keçən çətin yollarla Kəlbəcərdə səfər edərkən daha aydın gözlərlə önməyə sorilir. Kəlbəcərin digər bölgələrlə bağlantı quracağı daha asan, rahat gediş-gəlişə malik yolları olmalıdır ki, hazırda da bu istiqamətdə böyük işlər görülür...

Ümumiyyətlə, meydan ətrafında başdan-başa quruculuq rayonuna çevrilib, yollar çəkilir, tunellər salınır, elektrik stansiyaları quraşdırılır... İşğal dövründə erməni vandallarının üstünü betonlayaraq quruculuq çalışdığı Kəlbəcərin rəmzi olan İstisu yenidən piçqapıqla çağlayır, dostlara sevinc, düşməne qəhr verir...

Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev mükəmməl hərbi taktikası ilə Kəlbəcəri bir güllə belə atılmadan, bir itki belə verilmədən azad etdiyi kimi, indi də bu qocaman yurda gözəl həyatı qaytarır. Bu gün Kəlbəcərin dağlarından qoyun sürülərini otaran çobanların tütək səsi gəlir, arıçılar öz ala-bəzək arı yeşiklərinin onun ötirli çəmənliklərində sıra ilə düzülür, bu yurdun hər nöqtəsində tikinti-quruculuq işləri gedir. Ən ümidsi, igid Azərbaycan ösgəri gənc-gündüz öldü silah Kəlbəcərin keşiyində ayıq-sayıq dayanır.

Bütün bu sadalananlar isə Kəlbəcər elinin öz yurd-yuvasına qovuşmasına və abad evlərində çiraqlarını yandırmasına çox az zaman qaldığının, Böyük qayıdışın ayaq səslərinin lap yaxından eşidildiyinin müjdesini verir...

Bu da ayrılığın sonuncu döngəsi...

...Kəlbəcər şəhərinə gedən yolun soluna, çayın üzərindəki körpünün üstü ilə Çaykənd kəndinə yönəlirik. Burada atamın yaxın dostu İmamverdi müəllimgilin, Maral mamamgilin (biz tərəfdə atamın bacısına "mama" deyərmişəm) bir vaxtlar qonaq-qaralı olan evlərinə, daha doğrusu, dağıdılmış yurdlarına acı təəssüflə baxıram...

Daha sonra kəndin içi ilə üzü yoxuşa qalxan Sınıqkilsənin yoluna düşürük... Bir qorınəyə yoxındır ki, hoyocanlı, səbirsizliklə gözləyirdim, yuxularımı orşə çəkən məqama çatmağımıza, doğma kəndimə qovuşmağımıza, sadəcə, anlar qalıb. Bu da sonuncu döngə...

Xudavəndi-ələm sanki cənnətin qapısını açıb içəri daxil olursan. Kəndin girişində Vətən torpaqlarımızın azadlığı uğrunda canlarını qurban verərək şəhidlik zirvəsinə ucalan Sınıqkilsənin mərd oğulları Mürşüd Məmmədov və Şəhriyar Həməzəyevin xatirə lövhəsinin yanında dayanıb matdım-matdım kəndə sarı baxıram...

Şükür səna, Tanrım, illərlə çəkdiyimiz zülmə, zillətə, həsrətə, nisgilə bilmərdə son qoydun...

Mənim də taleyimə müqəddəs Qurban bayramı ərəfəsində Vətən qibli, Kəlbəcəri ziyarət etmək kimi ilahi bir lütf bəxş etdin...

Düzdür, çoxlarımızın nənə-babası, atası doğma yurd həsrəti ilə bu dünyadan köçüb, amma biz övlədlər Vətənə əbədi dönə, "Biz qayıtdıq, Vətən" - deyə bildik...

Bu müqəddəs qayıdışı bizə yaşatdığı üçün Ali Baş Komandan İlham Əliyevə, rəşadətli Azərbaycan Ordusunun hər bir əsgərinə, Vətən yolunda canından keçən qəhrəman şəhidlərimizə ömür boyu minnətdar olacağıq...

Əzablarla, məhrumiyyətlərlə dolu ömür sınağı

...Dizboyu qalxmış yamyaşlı otların arası ilə addımlayaraq kəndin idarə, klub, mədəniyyət evi, kitabxana, tibb məntəqəsi, dükən yerləşən hissəsinə çatıram. Kənddəki bütün yaşayış binaları kimi, sadaladığım tikililəri də erməni vəhşiləri dağıdıb viranə qoyublar. Bağlarımızı qırıblar, yaşlı ərslər, hətta min illərlə ölümlən nəhəng ağaclarımızı kəsiblər...

Çayın kənarında, nisbətən alçaqda yerləşən ərazidə dayanıb qarşı yamacda, dünyaya göz açdığı evə tərəf baxıram...

Daha buradan o yana getməyə cəsarət etməmiş, çünki özümlə bu görüşə hələ tam hazır hiss etməmiş, bir az toxtalayam...

Vaxt qazanmaq üçün çayın həzin səsinə qulaq verirəm, uşaq vaxtı qarış-qarış gözdüyüm, hər daşına, qayasına, yoluna, cığırına bələd olduğum kəndə yenidən göz gəzdirirəm, minlərlə gül-çiçəyin etrini bu yamacdan o yamacda daşıyan ilq meh üzümə vurur, yenə də mənə önlənələr qaytarır...

Evimizi tərk etdiyim o sonuncu gün gözlərimin qarşısında yenidən canlanır...

1993-cü ilin mart ayının axırları idi. Biz Novruz tətilindən sonra məktəbə getməyə hazırlanırdıq. Atam Qənaət müəllimin böyük bacım Kəlbəcər şəhərinə məktəb bazarlığına getmişdilər və mən həvəslə yeni çantam, ayaqqabımı gəzləyirdim. Amma onun bazarlıqdan çox təşvişli qayıtmışdılar. Danışdırlar ki, ermənilər Kəlbəcəri raket atəşinə tutublar.

Üzərindən heç bir neçə gün keçməmiş, səhərə yaxın bayırda gələn təlaşlı səş-küyə oyandım. Xəbərləmişdik ki, artıq ermənilər Kəlbəcərdə yaxınlaşıb, tez yığışib kəndi tərk etmək lazımdır, yoxsa... Beləcə, bizim ailə də Kəlbəcəri tərk etməyə hazırlaşan kəndli köç karvanına qoşulmuşdu...

İşğal ərəfəsində düşmənin atır götürdüylü kəlbəcərlilər arasında ösən 74 yaşlı əmisi Kazım Məmmədov da var idi. Üzərindən bir qədər vaxt keçəndən sonra Kazım əmi əsirlikdən qurtarılmışdı. Erməni əsirliyində ona elə işgəncə vermişdilər ki, ağlı itirmişdi. Çox qısa müddətdə ağı üstünə gələndə isə bizə deyirdi ki, onu əsirlikdən buraxmazdan az əvvəl qanma dizel yanacağı vurublar. Çox keçməmiş bu günəhsiz qoca əzabla canını tapşırırdı...

Köçkünlüyün taleyimizə yazıldığı 1993-cü ilin 2 aprel günündən sonra ömrümüzün ən ağır dönməsinə qədəm qoyduq. Həyata sıfırdan başlamalı olan valideynlərimizin çəkdikləri əzab-əziyyəti sözlə ifadə etməkdə çətinlik çəkiorəm. Birçə onu

deyim ki, qaçqınlığımızın ilk illərində bələlərimin açığı ilə də sınılanmışdır...

Biz məcburi köçkün uşaqlarının da öz sınağı var idi...

Hamımız bir-birimizə oxşayırdıq - talelərimizlə, nisgillərimizlə, gözlərimizdəki qəhər anı, aclıq, yoxluq, məskunlaşdığımız əşyasız vaqon, çadır, yataqxana evləri, geyindiyimiz yardım ayaqqabıları ilə...

Bir andaca ağırlyq çökmüşdü körpə çiyinlərimizə, biz heç uşaqlığımızı yaşama-mışdıq, o yarıda qırılmışdı...

Eh, nə isə...

Daha bütün bunlar olub keçib. İndi gələcəyə baxmaq lazımdır. Qarabağda qazandığımız parlaq Zəfər torpaqlarımızın bütövlüyü ilə yanaşı, uşaqlığı yarımqı qırılmış, taleyi ikiye bölünmüş biz məcburi köçkünlərin də itirilmiş ümidlərinin yenidən qazanılmasına, həyatımızın bütövləşməsinə, mənəvi, ruhi dirilişimizə rəvac verib...

Sinədəftər şairlərin, haqq əşqlərinin diyarı

...Dağ yollarında yeriməyi yadırgadığı- nı düşündüyüm ayaqlarım ildırım sürəti ilə evimizə tərəf götürülür. Əmimgilin çəpərinə keçərək qapılarna çatıram. Yadıma hardansa əmim oğlu Əjdorin toyu düşür, yoqın Kəlbəcərdə iştirak etdiyim son toy olduğu üçün...

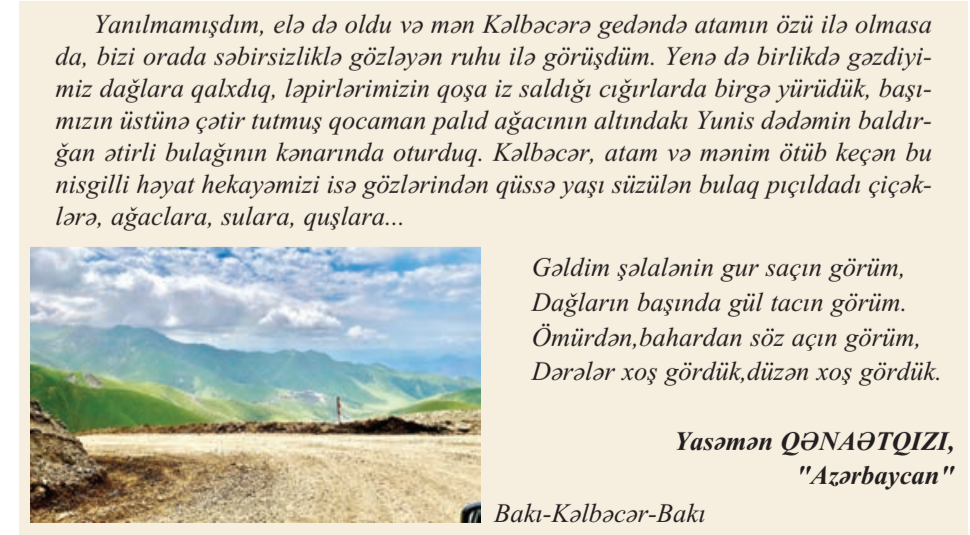
Burnuma Bağdağül nənəmlə, Bulud mamamın həmin gün dəmlədiyi qaralı aşın, altında odundan gur ocaq çatılmış iri qazanlardan qalxan digər ləzzətli yeməklərin qoxusu gəlir... Qara zurnanın səsi kəndi başına götürmüşdü, üç gün sürən toy ərəfəsində bəzəkli məşinlərdə kəndin yuxarisindən gələn götürməyə getmişdik, oğlan evi qız evindən xoruz oğurlamışdı (bu, bir toy adəti idi), gəlinin başının üzərində xırd pul, konfet tökmüşdülər, mən də o konfetlərdən, pullardan təşəbbüsi yığmışdım...

Toy mağarında "Ruhani" çalınmışdı, Duman mamam qollarını qaldıraraq bu mahniyə sözü-süzə oynamışdı, Yunis dedəmənin hər əlinə bir sax yüzlik basmışdı... Nüsrət əmim yeni yazdığı şeirlərini söyləmişdi, bəy təriflənmiş, saz asıqları söhbərə qədər dayanmışmış, deyişmişdilər...

Gül-çiçəyin arası ilə evimizə tərəf irəlilədikcə Qoç daş yaylağında keçirdiyimiz günlər canlarım hafizəmdə... Yaylağda çoban tütəyinin səsi ilə ala-qaranlıqda oyanıb qoşulurdur təbii abənginə... Sıldırım qayalara dirmaşır, Günəşin qürub çağı dağların başını al-qırmızı boyamasına tamaşa edirdik. Gecələr alaqların yanında məxmər kimi yumşaq otun üzərində uzanıb saatlarla zülmət qaranlığın bağrında bərq vuran ulduzlara baxır, elə bilirdik ki, əlimizi uzatsaq, ayı da, ulduzları da dərə biləcəyik. Kəlbəcərdə, bu yerlə göyün birləşdiyi möcüzəvi məkanda yaşam sürdürmək insanın ruhunu da saflaşdırırdı.

Ümumiyyətlə, Tanrının qüdrətdən var etdiyi Kəlbəcərdəki nəhəng dağların özəmətinə, şiş qayalı sıldırımların heybətinə, Günəş şüalarına göz verib, işıq verməyən sıx meşələrin qüdrətinə, xaldan olvan çəmənlerin füsunkarlığına, yer altından qaynayan billür bulaqların şəfasına, duman-dan hürülmüş ağ örpəyinin əsrəngizliyi

Gəldim şələlənin gur saçın görürm, Dağların başında gül tacın görürm. Ömürdən, bahardan söz açın görürm, Dərələr xoş görüldü, düzən xoş görüldü.

Yanılmamışdım, elə də oldu və mən Kəlbəcərdə gedəndə atamın özü ilə olmasa da, bizi orada səbirsizliklə gözləyən ruhu ilə görüşdüm. Yenə də birlikdə gəzdiyimiz dağlara qalxdıq, ləpirlərimizin qoşa iz saldığı ciğurlarda birgə yürüdük, başımızın üstünə çatır tutmuş qocaman palıd ağacının altındakı Yunis dedəmənin baldırına ətirli bulağın kənarında oturdur. Kəlbəcər, atam və mənim ötüb keçən bu nisgilli həyat hekayəmizi isə gözlərimdən qüssə yaşlı süzülən bulaq pıçıldadı çiçəklərə, ağaclarla, sulara, quşlara...

Yasəmən QƏNAƏTQIZI, "Azərbaycan"